

До спеціалізованої вченої ради
Д 64.051.28 Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна
61022, м. Харків, майдан Свободи, 6,
ауд. 431

В І Д Г У К

**офіційного опонента – кандидата юридичних наук, професора,
завідувача кафедри цивільного права № 1 Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
Борисової Валентини Іванівни
на дисертацію Петренко Катерини Русланівни
«Давнісні строки у цивільному праві»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право**

Актуальність дисертаційного дослідження. Загальновизнано, що суспільні відносини, в тому числі і врегульовані правом, зазнають часового впливу. Вони мають певну тривалість, послідовність та темпоральний взаємозв'язок. Розвиток правової науки лише підтверджує вагомість фактору темпоральності у цивільних відносинах.

Проблему давнісних строків в цивільному праву, яку обрала пошукувачка для дослідження, не можна віднести до тих, які не розглядалися на рівні монографічних досліджень. Свого часу інституту набувальної давності приділяли увагу багато науковців, і не тільки у сфері приватного права. До них можна віднести таких учених як Л.Л. Герваген, Д.Д. Гримм, Е.В. Васьковський, С.Й. Вільнянський, В.П. Грибанов, В.Б. Ельяшевич, І.Є. Енгельман, О.С. Йоффе, А.Д. Любавський, І.Б. Новицький, П.В. Попович, Ю.К. Толстой. В умовах сьогодення цим проблемам приділяють увагу і такі представники вітчизняної правової доктрини як П.Д. Гуйван, В.В. Луць, В.П. Маковій, О.С. Стаценко, В.І. Цікало та інші вчені.

Продовження комплексного дослідження теоретичних і практичних проблем строків давності в цивільному праві пошукувачкою слід тільки вітати, оскільки це відбувається в умовах рекодифікації цивільного законодавства, що дозволить отримані результати імплементувати в

перспективне цивільне законодавство.

Метою представленого дисертаційного дослідження є з'ясування поняття, правової природи, передумов виникнення давності, строків давності в українському цивільному праві та практики його реалізації. При цьому пошукувачка досягла своєї мети шляхом дослідження давності не тільки як цивільно-правового, а й як міжгалузевого інституту. Дослідивши правову природу та характерні ознаки давності як правового явища, пошукувачка дійшла висновку, що інститут давності є міжгалузевим, а характер сутності цього проявляється через систему таких ознак, як предметна єдність суспільних відносин, підхід міжгалузевого правового регулювання, наявність власних правових принципів галузі, норм галузевої приналежності й процедурного характеру та комплексність нормативно-правових актів галузі. Такий підхід до дослідження проблем давності застосовано вперше, що значно підвищило рівень представленої до захисту роботи.

Цінність дисертаційного дослідження зумовлюється багатьма чинниками: а) обґрунтуванням низки наукових ідей, які можуть бути використані при розробці відповідних змін до ЦК України з метою усунення існуючих у ньому прогалин та колізій відносно строків давності; б) використанням наукового доробку зарубіжної і вітчизняної науки, законодавства України і інших країн, а також судової практики, в) застосуванням необхідних і доцільних загальнонаукових та спеціально-наукових методів дослідження, що послугувало підставою для отримання якісно нових результатів, спрямованих на вирішення виявлених проблем.

Обраний пошукувачкою напрям дослідження узгоджується з напрямами науково-дослідної роботи кафедри цивільно-правових дисциплін економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова за темами: «Приватноправове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспективи» (державний реєстраційний номер 0113U002740), «Забезпечення прав і законних інтересів учасників правовідносин, що виникають у сфері приватного права: проблеми теорії та

практики» (державний реєстраційний номер 0118U004432).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Заслуговує на підтримку та схвалення обраний дисертантом підхід до дослідження. Ґрунтовний науковий аналіз відносин, опосередковуваних інститутом давності, які виникають, змінюються або припиняються внаслідок впливу строків давності, в такому обсязі і в такому контексті, як він представлений в дисертаційній роботі К.Р. Петренко, є актуальним, своєчасним і важливим. Пошукувачка прагне віднайти в сучасних умовах оптимальну конструкцію інституту набувальної давності, розуміючи, що підставою для цього повинні слугувати не тільки досвід становлення та розвитку інституту давності в Україні, а й відповідні положення європейської цивілістичної традиції, щоб, урахувавши увесь цей досвід, інтегруватися рівним партнером у міжнародне економічне співтовариство.

Дисертаційне дослідження виконано на сучасному рівні з урахуванням діючого не тільки цивільного, а й кримінального, адміністративного та податкового законодавства і тих проблем, які виникають в сучасних умовах, і дотичні до проблем давнісних строків. Автор широко використовує опубліковані матеріали судової практики, правові висновки Конституційного Суду України, Верховного Суду України та Верховного Суду, правові висновки ЄСПЛ, що дало змогу зробити більш узагальнюючі висновки.

Структура роботи вдала і обумовлена, перш за все, метою і предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, поділених на дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків, які включають список публікацій пошукувачки за темою дисертаційного дослідження та відомості про впровадження його результатів. При цьому повний обсяг дослідження складає 230 сторінок. з яких 19 - список використаних джерел.

Всі розділи та підрозділи за своїм змістом і висновками, перспективами подальшого дослідження і використання для розвитку

доктрини цивільного права і законодавства у сфері давнісних строків слід назвати вагомими і вдало викладеними. Думки і аргументи викладено автором грамотною мовою, з урахуванням логіки і послідовності подання матеріалу, а це свідчить про науковий досвід і потенціал дисертанта.

Аналіз змісту дисертації дозволяє дослідити процес втілення ідей і думок автора в тексті наукової роботи, виділити найбільш переконливі аргументи і питання, які потребують подальших досліджень.

Ознайомлення із змістом дисертаційного дослідження дозволяє зробити висновок про сумлінність пошукувачки при його підготовці. Звертає на себе увагу чисельність використаних джерел (205 найменувань), досліджених для обґрунтування зроблених в дисертації висновків. Науково-теоретичну базу дослідження склала значна кількість праць відомих українських і зарубіжних вчених-цивілістів та правознавців. Зміст дослідження свідчить про глибоке вивчення автором робіт попередників і відрізняється від них як постановкою проблем, так і їх вирішенням. Між тим зазначені роботи дають можливість автору виявити загальні базові риси розглянутих інститутів, дозволяючи водночас ознайомитися з можливими варіантами вирішення теоретико-догматичних і практичних проблем вчення про давність і давнісні строки, які характерні в цілому, зокрема і для європейської цивілістичної традиції, з метою їх запровадження в систему законодавства України.

Пошукувачка вміє критично оцінювати наукові позиції з тих питань, що досліджуються, а, порівнюючи різні точки зору науковців, в багатьох випадках формулює власну позицію та є толерантною у дискусії з ними.

Визначивши об'єкт та предмет дослідження (с. 15 дисертації; с.3 автореферату), авторка поставила за мету з'ясувати поняття, правову природу, передумови виникнення давності та строків давності в українському цивільному праві та практики його реалізації. Поставлена мета досягнута завдяки вирішенню комплексу складних завдань: проведено ретроспективний аналіз виникнення та розвитку понять «давність» та

«давнісний строк»; з'ясовано передумови запровадження інституту давності у сучасному праві України; дано поняття, виявлена правова природа та характерні ознаки давності як правового явища; визначена правова природа давнісних строків у цивільному праві та розроблена їх класифікація; проведено порівняльний аналіз строків давності у цивільному праві зі строками давності у кримінальному праві; надана цивільно-правова характеристика строкам позовної, набувальної та виконавчої давності; розроблені пропозиції щодо удосконалення чинного цивільного законодавства стосовно окремих видів строків давності.

Зазначені завдання виконані дисертантом за допомогою і завдяки вмілому використанню діалектичного, історичного, системно-структурного, формально-логічного, порівняльно-правового та ряду інших загальних та спеціальних наукових методів дослідження відповідно до мети і завдань наукової роботи і з урахуванням об'єкта і предмета дослідження.

Оцінюючи обґрунтованість наукових положень дисертації, слід наголосити на тому, що в своїй більшості висновки, положення і пропозиції дисертантки є новими, достовірними і належно обґрунтованими.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків, пропозицій і рекомендацій, теоретичних узагальнень та висновків, які складають основний зміст дисертаційної роботи, значною мірою зумовлюється актуальністю дослідження. Наукова новизна визначається сучасною постановкою проблеми, дослідженням нових ідей та тенденцій в аспекті теми дисертації. В роботі дістали подальший розвиток положення інших науковців, а також сформульовані нові наукові положення і висновки, які запропоновані автором особисто і винесені на захист. Серед положень дисертації, які характеризуються елементом новизни та, на наш погляд, допомагають вирішити низку важливих теоретичних проблем, слід окремо зупинитися на таких результатах дослідження.

Заслуговує на схвалення і підтримку позиція автора відносно того, що при дослідженні поняття давності необхідно застосовувати комплексний

підхід, головною метою якого буде визначення єдиного підґрунтя усіх її видів. Головною причиною відсутності розвитку такого підходу автор вірно вважає те, що серед науковців немає єдиної думки щодо необхідності визначення та дослідження давності не за її функціональними видами, а окремо як правового інституту, як юридичної категорії та як правове явища, тобто існує необхідність дослідити сутність давності з позиції теорії права, а не правозастосування.

Слід погодитися з тим, що слід розрізняти давність як правове явище і юридичну категорію для визначення якої головним є не те, що існує якийсь строк, а що цей строк або минув, або сплинула визначена кількість часу з певного моменту, що має свої правові наслідки (с. 79-80 дис.); позитивно може бути оцінено і те, що пошукувачка уперше надає визначення поняття давності у широкому та вузькому сенсі. У широкому сенсі давність розуміється нею як певний проміжок часу, протягом або після спливу якого втрачається або набувається право у межах фактично існуючих суспільних відносин, які можуть бути визнаними правовими у силу прямої вказівки закону. Давність у вузькому значенні – юридичний факт, спрямований на встановлення, зміну або припинення правових відносин (с. 17, 77 дис., с. с. 4, 10, с 16 автореф.); слід погодитись з тим, що давність – це правовий інститут, призначений для регулювання самостійної, відокремленої групи суспільних відносин або актів поведінки суб'єктів права (с. 89 дис.); вірною є пропозиція відносно необхідності законодавчо закріпити поняття «давність» в чинному ЦК України у статті 251 у наступній редакції: «Давністю є певний проміжок часу, протягом або після спливу якого втрачається або набувається право у межах фактично існуючих відносин, які можуть бути визнані правовими в силу прямої вказівки закону» (с. 93 дис.); слід погодитися і з аргументацією того, що давнісні строки у приватному праві мають матеріально-правову природу, які, на відміну від процесуальних строків, підпорядковуються особливим правилам обчислення, зупинення, переривання та встановлення юридичних матеріальних наслідків їх спливу.

Окрім цього автором внесено ряд слушних, теоретично вдало обґрунтованих і сформульованих, таких, що можуть задовольнити вимоги практики, пропозицій, спрямованих на удосконалення діючого цивільного законодавства України. Зазначені пропозиції також характеризуються відповідною для кандидатської дисертації новизною і доведеністю.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях. Основні теоретичні положення й висновки, які сформульовані в дисертації, знайшли відображення у 12 наукових публікаціях, серед яких 8 статей у фахових наукових періодичних виданнях України, одна з яких в періодичному науковому виданні інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, 3 тезах доповідей, і 1 праці, яка додатково відображає наукові результати.

Аналіз опублікованих здобувачем наукових статей та тез доповідей на науково-практичних конференціях (с. 10-11, 227-228 дис., с. 7, 18-19 автореферату) дозволяє дійти висновку про належну повноту викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих наукових працях.

Практична і теоретична значимість результатів дисертаційного дослідження.

Результати дисертаційного дослідження К.Р. Петренко можуть бути використані у подальших загальнотеоретичних дослідженнях проблем давнісних строків в цивільному праві; можуть бути підґрунтям і теоретичною базою для подальших наукових пошуків із цієї тематики: у правотворчості - для врегулювання ряду норм цивільного законодавства України; у науково-методологічній роботі - для підготовки навчальних посібників і підручників з курсу «Цивільне право»; а також у правозастосовній сфері і у сфері практичної діяльності. Ряд висновків і пропозицій носять постановочний характер і можуть слугувати для подальших обговорень і дискусій з метою пошуку найкращих шляхів

вирішення проблем, які досліджувалися дисертанткою.

Зауваження щодо змісту дисертації. Разом з тим, позитивно оцінюючи актуальність і науковий рівень проведеного пошукувачкою дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, теоретичну та практичну значимість отриманих результатів для вирішення проблем регулювання строків давності у цивільному праві, рецензована робота містить низку наукових положень та висновків, які можуть бути предметом дискусії. Це, в основному, не принципові помилки дисертанта, а його власне бачення тих чи інших проблем, які мають спірний характер. До них, зокрема належать наступні:

По-перше, не можна не погодитись з тим, що тільки комплексне вивчення проблем інституту давності і давнісних строків дасть можливість запропонувати оптимальну конструкцію цього інституту в оновленому цивільному законодавстві України. Під комплексністю у даному випадку слід розуміти необхідність звернення до основ проблеми, тобто досліджень розвитку інституту «давність» і у Стародавньому Римі, і в Україні, що і робить пошукувачка у підрозділах 1.1 і 1.2 Розділу 1 дослідження (с. 23 -53 дис., с. 7-9 автореф.). Логічним було б дослідити і шляхи розроблення загальної теорії набувальної давності, зокрема і німецькими вченими, однак пошукувачка цього не робить, хоча окремі положення відносно розроблення теорій набувальної давності зустрічаються в роботі.

Хотілось би почути думку пошукувачки з цього приводу, оскільки тільки синтез усіх підходів до проблем давності і суміжних з нею інститутів, дає можливість розробити відповідні норми, що регулюють інститут давності, і органічно включити їх в оновлений Цивільний кодекс України.

По-друге, як вже зазначалося, пошукувачка пропонує законодавчо закріпити поняття «давність» в чинному ЦК України у статті 251 у наступній редакції: «Давністю є певний проміжок часу, протягом або після спливу якого втрачається або набувається право у межах фактично існуючих відносин, які можуть бути визнані правовими в силу прямої вказівки закону»

(с. 93 дис.). Між тим в авторефераті на с. 10 залишилась тільки пропозиція без відповідного наповнення. Треба пояснити з чим це пов'язано і чи не змінилась позиція автора?

*По-третє, не зовсім зрозуміло, чому в Анотації дисертації (с. 4) міститься висновок відносно того, що давність у цивільному та кримінальному праві слугує упорядкуванню відповідних правовідносин та сприяє їх стабілізації та унормуванню, з чим, безумовно, можна погодитись. Але далі автор зазначає, що у кримінальному праві давність за своєю сутністю є погашувальною, тобто такою, яка припиняє кримінально-правові відносини, у цивільному праві до такого виду давності слід віднести позовну давність та давність примусового виконання добровільно невиконаного обов'язку або виконавчу давність (с. 4. дис.). Вважаємо, що позиція відносно якої у кримінальному праві давність за своєю сутністю є погашувальною, тобто такою, яка припиняє кримінально-правові відносини, потребує додаткової аргументації, оскільки в доктрині кримінального права термін «погашувальна давність» не використовується. До того ж пояснення потребує і те, чому у висновках по дисертації такий висновок не наводиться, хоча цьому питанню присвячений окремий підрозділ 2.3 Розділу 2 дисертаційного дослідження (с. 108–133), але і у Висновках до цього Розділу такий висновок не наводиться, а в Загальних висновках (с. 204 дис.) знаходимо таке: 10. *Порівняльно-правове дослідження давності у кримінальному та цивільному праві дозволило підсилити висновок про давність як юридичну категорію, ознаки якої є притаманними усім галузям права. Натомість, давнісні строки у кримінальному та цивільному праві мають істотні розбіжності, які є притаманними для кожної галузі окремо.* Проте, це не співпадає з цитованим висновком в Анотації, а лише підтверджує інший висновок, що давність – міжгалузева категорія. Автор змінив своє ставлення до сутності цих категорій в цивільному і в кримінальному праві? Це потребує пояснення.*

По-четверте, в окремих випадках, якщо не знайомитись з текстом дисертаційного дослідження, важко зрозуміти, чому автор вважає за необхідне запропонувати, наприклад, поширення певних норм ЦК України на ті чи інші правовідносини. Так, на с.12 автореферату зазначено, що... виходячи з основних засад цивільного права, які характеризуються загальним підходом до певної групи цивільних правовідносин, принципу рівності правового регулювання окремого виду правовідносин і аналізуючи норми ЦК України «Строки та терміни. Позовна давність» у їх сукупності, слід дійти висновку про поширення норми частини третьої статті 267 ЦК України як на загальні, так і на спеціальні строки позовної давності.

Між тим за текстом дисертаційного дослідження (с. 150-154) все зрозуміло, йдеться про ч.3 ст. 267 ЦК України «Наслідки впливу позовної давності». Цією нормою встановлені суб'єктивні межі застосування позовної давності, а саме передбачені випадки, до яких позовна давність не застосовується судом у зв'язку з відсутністю відповідної заяви сторони у спорі. Строки позовної давності є диспозитивними і суд за власною ініціативою не має права застосувати позовну давність.

Однак стиль подання матеріалу в авторефераті також повинний бути доступним для сприйняття.

У *п'ятих*, потребує додаткової аргументації позиція пошукувачки відносно того, що справи щодо набуття права власності за набувальною давністю на майно повинні розглядатися в окремому провадженні або у позовному провадженні залежно від наявності спору про право. В разі, якщо під час розгляду справи в окремому провадженні виник спір, то справа розглядається у позовному провадженні (с. 170, абз.2 п.4 с. 198 дис.; с. 13, абз.2 п. 13 с. 17 автореф.).

До того ж треба пояснити яке майно мається на увазі, оскільки за текстом дисертаційного дослідження йшлося і про рухоме, і про нерухоме майно, і про транспортні засоби, і про цінні папери?

Між тим, висловлені зауваження у своїй більшості є дискусійними або

мають рекомендаційний характер, тому не впливають на високу позитивну оцінку рецензованої роботи в цілому. Здобувачка наукового ступеня К.Р. Петренко володіє достатніми теоретичними знаннями, має необхідний практичний досвід застосування законодавчих положень, що стали предметом її дослідження, вдало аналізує проблемні питання та критично їх оцінює. Вона проявила безсумнівну здібність до самостійного ведення науково-дослідних робіт на належному науково-теоретичному й методологічному рівні.

Отримані нові науково обґрунтовані теоретичні результати і висновки в сукупності вирішують важливі наукові проблеми в цивільному праві, пов'язані з інститутом давності як правовим засобом, що відображає вплив фактору часу в юридичній сфері. Отже, загалом ступінь наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, достатній. Вони зроблені на належному науковому рівні.

Робота оформлена у повній відповідності із вимогами, які ставляться до такого роду робіт ВАК України, написана грамотною юридичною мовою з використанням професійної лексики і термінології, стиль подання матеріалу автором логічний і доступний для сприйняття.

Зміст автореферату повною мірою відображає структуру, хід дослідження, основні положення і висновки дисертації. Автореферат не містить положень, що не увійшли до основного змісту дисертації.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК:

Представлена К.Р. Петренко дисертаційна робота на тему «Давнісні строки у цивільному праві» є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати, що спрямовані на вирішення наукового завдання, яке полягає у з'ясуванні поняття, правової природи, передумов виникнення давності та строків давності в українському цивільному праві та практики його реалізації.

У дисертації не виявлено порушень академічної доброчесності.

Дисертація К. Р. Петренко на тему «Давнісні строки у цивільному

праві» відповідає спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Викладене вище дозволяє зробити загальний висновок, що за своїм змістом та науковою новизною дисертаційне дослідження на тему «Давнісні строки у цивільному праві» відповідає вимогам п. 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а його автор Катерина Русланівна Петренко заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права № 1
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

В. І. Борисова

